हाईस्कूल परीक्षा 2013–14
प्रश्नपत्र
संस्कृत सामान्य

समय : 3 घण्टे **पूर्णांक : 100**

(1) सर्वेप्रश्नाः अनिवार्याः सन्ति।

(2) प्रश्नानां सम्मुखे अंकाः प्रदत्ताः।

1. उचित विकल्पं चित्वा लिखत।

(अ) 'परोपकारः' इत्यस्य सन्धिःविच्छेदः अस्ति–

(i) पर+उपकारः (ii) पर+ऊपकारः

(iii) परो+पकारः (iv) परोप+कारः

(ब) 'सदाचारः' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति–

(i) विसर्गसन्धिः (ii) गुण स्वर सन्धिः

(iii) व्यंजन सन्धिः (iv) दीर्घ स्वर सन्धिः

(स) विसर्गसन्धेः उदाहरणम् अस्ति –

(i) तथैव (ii) नमस्ते

(iii) गायकः (iv) इत्यादी

(द) 'महा+ईशः' इत्यस्य पदे सन्धिः अस्ति–

(i) महीशः (ii) महेशः

(iii) महिशः (iv) महैशः

(ई) अधोलिखितेषु अव्ययं नास्ति–

(i) अत्र (ii) कुत्र

(iii) तत्र (iv) अस्ति

2. **(अ)** ''रामलक्ष्मणौ'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(i) कर्मधारय समासः (ii) द्विगु समासः

(iii) द्वन्द्वसमासः (iv) अव्ययीभावसमासः

(ब) कर्मधारय समासस्य उदाहरणम् अस्ति–

(i) प्रतिदिनम् (ii) दशाननः

(iii) राजपुरूषः (iv) धनश्यामः

(स) 'विद्यालयः' इत्यस्मिन् पदे समासःविग्रह अस्ति–

(i) विद्या आलयः (ii) विद्याय आलयः

(iii) विद्यात् आलय (iv) विद्यायाः आलयः

(द) ''पराजयः: इत्यस्मिन पदे उपसर्गः अस्ति–
(i) परा (ii) राज
(iii) पर (iv) जयः

(इ) अधोलिखितेषु उपसर्गः नास्ति–

(i) अधि (ii) प्रति

(iii) दुर (iv) रामः

3. **(अ)** 'गमिष्यामि' इत्यस्मिन् पदे पुरूषः अस्ति–

(i) प्रथम पुरूषः (ii) द्वितीय पुरूषः

(iii) उत्तम पुरूषः

(ब) ''अभवत्'' इत्यस्मिन् पदे लकारः अस्ति–

(i) लड़्लकारः (ii) लृटलकारः

(iii) विधि लिग्डलकारः (iv) लोट्लकारः

(स) 'लभते' इत्यस्मिन पदे वचनम् अस्ति–

(i) एकवचनम् (ii) द्विवचनम् (iii) बहुवचनम्

(द) ''पठति'' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति–

(i) पठत (ii) पठ्

(iii) पच् (iv) पठे

(ई) ''मनः जाग्रतः कुत्र उदैति''। अस्मिन वाक्ये अव्ययम् अस्ति–

(i) मनः (ii) जाग्रतः

(iii) कुत्र (iv) उदैति

4. **(अ)** 'क्त्वा'' प्रत्ययस्योदाहरणं अस्ति–
(i) पठित्वा (ii) गतः
(iii) कृतवान् (iv) पठन्

(ब) 'बालिका' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति–
(i) टाप् (ii) जाप्
(iii) आप् (iv) ङाप्

(स) ''आ+गम्+ल्यय्'' इत्यस्य पदम् भविष्यति–
(i) आगमय (ii) आगम्य
(iii) अगमय (iv) आगम्

(द) 'धर्म+ठक्' इत्यस्य पदं भविष्यति–
(i) धर्मवान (ii) धर्मीः
(iii) धार्मिकः (iv) धर्मत्वम्

(इ) 'पठतो .... मूर्खत्वम्'। उचितं शब्द चित्वा सूक्तिपूर्ति कुरूत–
(i) नास्ति (ii) अस्ति

5. प्रदत्त शब्दैः रिक्तस्थानानि पूरयत –
(सप्तहोता, सूर्यदेवः पितृसमः, अश्वमेधयागं, लघुत्वं)
(अ) ज्येष्ठो भ्राता ....।
(ब) सगरः .... कृतवान्।
(स) परसदननिविष्टः को .... न याति।
(द) येन यज्ञस्तायते ....।
(इ) .... प्रकाशं प्रयच्छति।

6. **अधोलिखितेषु प्रश्नेषु त्रयाणां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकवाक्येन लिखत।**

(अ) दयानन्दस्य जन्मनाम किम् आसीत् ?

(ब) सर्वपांचीनाभाषा का अस्ति ?

(स) विदिशा नगरी कस्मिन् प्रदेशे स्थिता विद्यते ?

(द) छिन्नोऽपि चन्दनतरूः किं न जहाति ?

7. अधोलिखितेषु शब्देषु द्वयशब्दं चित्वा त्रिषु वचनेषु लिखत –

(i) साधु – द्वितीया विभक्तिः

(ii) रमा – तृतीया विभक्तिः

(iii) राजन् – पंचमी विभक्तिः

8. अधोलिखितेषु सर्वनामशब्देषु द्वयं चित्वा त्रिषु वचनेषु लिखत–

(i) युष्मद – प्रथमा विभक्तिः

(ii) तत् (पुलिंग)– षष्ठी विभक्तिः

(iii) किम् (स्त्रीलिंग) – द्वितीया विभक्तिः

9. अधोलिखितेषु गद्यांशेषु गद्यांश द्वयस्य प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायां लिखत–

(अ) वरूणदेवः वृष्टिं वर्षति। सूर्यदेवः प्रकाशं प्रच्छति। भूमाता वृक्षस्य आधारभूता अस्ति। वायुः अनिलं ददाति। ते सर्ववृक्षं पालयन्ति पोषयन्ति रक्षन्ति च। ते न कदापि 'ममअधिकारः वर्तते' इति अवदन्। ते सर्वे परोपराणिः।

(i) कः वृष्टिं वर्षति ?

(ii) सूर्यदेवः किम् प्रयच्छति ?

(iii) का वृक्षस्य आधारभूता अस्ति ?

(iv) कः अनिलं ददाति ?

(v) के परोपकारिणः ?

(ब) प्रकृतिरवि समयस्य पालनं कार्यपरायणताम एवं उपदिशति निरन्तरम्''। प्रकृतौ यावन्तः पदार्थाः सृष्टाः सन्ति ते सर्वेऽपि अहोरात्रं कार्यसंलग्ना एवं दृश्यन्ते। सूर्यचन्दाभ्याम् आरभ्य कीट–पतंग पिपीलिका, पर्यन्त सर्वेऽपि स्व स्व व्यापारे व्यापृताः विलोक्यन्ते। अतःप्रकृत्या अपि इयमेव शिक्षा दीयते यत् नहि केनापि समयस्य अनुपयोगः कर्त्तव्यः इति।

(i) प्रकृत्या का शिक्षा दीयते ?

(ii) के अहोरात्रं कार्य संलग्ना : दृश्यन्ते ?

(iii) के स्व व्यापारे व्यापृताः विलोक्यन्ते ?

(iv) प्रकृतिरपि किं उपदिशति ?

(v) 'सर्वेऽपि' इत्यस्य पदस्य सन्धिविच्छेदः कुरूत ?

(स) सूर्यवंशस्य राजा सगरः आसीत्। सः एकदा अश्वमेक्षयागं कृतवान। यागस्य अन्ते यागस्य अश्वः यत्रतत्र सग्धारं कृतवान। अश्वमेघ कृत्वा सगरः स्वयम इन्द्रः भविष्यति इति देवेन्द्रस्य असूया आसीत्। तस्मात् सः यागस्य विघ्नं कर्तुं मार्ग चिन्तितवान। ततः अश्वं गृहीत्वा पाताललोके कपिलमुनेः पुरतः स्थापितवान्।

(i) सूर्यवंशस्य राजा कः आसीत् ?
(ii) सः एकदा किं कृतवान ?
(iii) यागस्य अश्वः कुत्र संचारं कृतवान ?
(iv) कः यागस्य विघ्नं कर्तुमार्ग चिन्तितवान ?
(v) इन्द्रः अश्वं गृहीत्वा पाताललोके कस्य पुरतः स्थापितवान् ?

10. अधोलिखित पद्यांशेषु पद्यांशद्वयस्य प्रश्नानामुत्तराणि संस्कृत भाषायाम् लिखत

(अ) गंगा पापं शशीतापं दैन्यं कल्पतरूस्तथा।
पापं तापं च दैन्यं च घ्नन्ति सन्तोमहाशयाः।।

(i) का पापं हन्ति ?
(ii) शशी किम् करोति ?
(iii) कल्पतरूः किं हन्ति ?
(iv) पापं तापं दैन्यं च के घ्नन्ति ?
(v) 'पापम्' इति शब्दस्य 'विलोम पदं' लिखत ?

(ब) सत्येन धार्यते पृथ्वी सत्येन तपते रविः।
सत्येन वाति वायुश्च सर्व सत्ये प्रतिष्ठितम्।।

(i) सत्येन का धार्यते ?
(ii) सत्येन कः तपते ?
(iii) वायुः केन वाति ?
(iv) सर्व कस्मिन् प्रतिष्ठितम् ?
(v) "धार्यते" इति शब्दस्य धातुः लकारः पुरूषः वचनम च लिखत्।

(स) मत्ता गजेन्द्रा मुदिता गवेन्द्रा, वनेषु विक्रान्ततरा मृगेन्द्राः।
रम्या नगेन्द्रा निभृता नरेन्द्राः, प्रक्रीडितो वारिधरैः सुरेन्द्रः।।

(i) मत्ता के ?
(ii) गवेन्द्राः कीदृशः भवन्ति ?
(iii) वनेषु विक्रान्ततरा के ?
(iv) के निभृताः सन्ति ?
(v) सुरेन्द्रः कैः सह प्रकीडितः ?

11. **युग्म मेलनं कुरूत–**

"अ"	"ब"
(i) अधिक मूल्यवान	1 महाभारतम्
(ii) वेदव्यासः	2 गुरूकुलम
(iii) गंगातीरे	3 वृष्टिं वर्षति
(iv) वरूणदेव	4 समयः

12. शुद्धवाक्यानां समक्षं "आम्" अशुद्धवाक्यानां समक्षं न इति लिखत–

(अ) वृक्षाणां छेदनं महत् पापम्।
(ब) महर्षेः ख्याति सर्वत्र व्याप्ता अस्ति।
(स) मानवशरीरं देवदुर्लभं नास्ति।
(द) धनेन अमृतत्वं प्राप्यते।

13. अधोलिखितेषु चतुर्णां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखत –
(i) मनः जाग्रतः कुत्र उदैति ?
(ii) जलं विना किं न सम्भवम् ?
(iii) भारतस्य पुरातनः सखा कः विद्यते ?
(iv) सुतापेक्षी कः आसीत् ?
(v) प्रकृतिदत्तः वरः कः ?

14. प्रश्नपत्रे समागतान श्लोकान विहाय स्वपाठ्य पुस्तकात् सुभाषितद्वयं लिखत।

15. स्वप्राचार्यस्य कृते अवकाशार्थम् प्रार्थनापत्रं संस्कृत भाषायाम् लिखत।

अथवा

स्वमित्रस्य कृते जन्मदिवसोत्सवस्य आमन्त्रणमपत्रम् संस्कृतभाषायाम लिखत।

16. अधोलिखितेषु पंच अशुद्धकारकवाक्यानां शुद्धिः करणीया।
(अ) अहम् पुस्तकः पठामि।
(ब) श्री गणेश नमः।
(स) वृक्षेण फलानि पतन्ति।
(द) एका बालिकाः पठति।
(इ) विद्यालयस्य परितः वृक्षाः सन्ति।
(य) अहं रामं दासोऽस्मि।

17. अधोलिखितवाक्यानां कथानुसारेण क्रमसंयोजन कुरूत–

(अ) उष्ट्रः यूथाद् भ्रष्टोऽभवत्।
(ब) सिहेन उष्ट्रः मारितः।
(स) रथकारः गुर्जरदेशं गत्वोष्ट्रीं गृहीत्वा स्वगृहमागतः।
(द) तेन प्रचुरा उष्ट्राः करभाश्च सम्मिलिताः।
(इ) वने प्रसववेदनया पीड्यमानाम् उष्ट्रीम अपश्यत।

18. अधोलिखितम् अपठितगद्यांशं सम्यक पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत।

संस्कृतं भारतस्य गौरवमयी भाषा अस्ति। एषा मानवमात्रस्य कल्याणं करोति विश्वबन्धुत्वं च प्रसारयति। अस्याः साहित्यं विशालं वर्तते।संस्कृतं पठित्वा जनाः गौरवम् अनुभवन्ति। संस्कृतदिवसः रक्षाबन्धन दिवसे भवति।

प्रश्ना :–

(i) अस्यगंद्यांशस्य शीर्षकं लिखत् ?
(ii) संस्कृत किम् प्रसारयति ?
(iii) संस्कृत साहित्यं कीदृशं वर्तते ?
(iv) संस्कृतदिवसः कदा भवति ?
(v) ''भवति'' इत्यस्य पदे का धातुः अस्ति।

19. अधोलिखितेषु एकं विषयं स्वीकृत्य शतशब्देषु संस्कृत भाषायाम् निबंधं लिखत

(अ) महाकविः कालिदासः
(ब) संस्कृतभाषायाः महत्वम्
(स) सदाचारः
(द) अनुशासनम्।

– – X X – –

हाईस्कूल परीक्षा 2013–14
आदर्श उत्तर
संस्कृत सामान्य

समय : 3 घण्टे **पूर्णांक : 100**

1. (अ) (i) पर+उपकारः
   (ब) (iii) व्यंजन संन्धिः
   (स) (ii) नमस्ते
   (द) (ii) महेशः
   (इ) (iv) अस्ति

2. (अ) (iii) द्वन्द्व समासः
   (ब) (iv) घनश्यामः
   (स) (iv) विद्यायाः आलयः
   (द) (i) परा
   (इ) (iv) रामः

3. (अ) (iii) उत्तम पुरूषः
   (ब) (i) लड्लकारः
   (स) (i) एकवचनम्
   (द) (ii) पठ्
   (इ) (iii) कुत्र

4. (अ) (i) पठित्वा
   (ब) (i) टाप्
   (स) (ii) आगम्य
   (द) (iii) धार्मिकः
   (इ) (i) नास्ति

5. (अ) पितृसमः
   (ब) अश्वमेधयागं
   (स) लघुत्वं
   (द) सप्तहोता
   (इ) सूर्यदेवः

6. (अ) दयानन्दस्य जन्मनाम मूलशंकरः आसीत।
   (ब) सर्व प्राचीनाभाषा संस्कृतभाषा अस्ति।
   (स) विदिशा नगरी मध्यप्रदेशे स्थिता वर्तते।
   (द) छिन्नोऽपि चन्दनतरूः गन्धं न जहाति।

7. (i) साधुम् साधू साधून
(ii) रमया रमाभ्याम् रमाभिः
(iii) राज्ञः राजभ्याम् राजभ्यः

8. (i) त्वम् युवाम् यूयम्
(ii) तस्य तयोः तेषाम्
(iii) काम् के काः

9.(अ) गद्यांश (प्रत्येक सही पर एक अंक दिया जाय कोई दो गद्यांश)

(i) वरूणदेवः वृष्टिं वर्षति
(ii) सूर्यदेवः प्रकाशं प्रयच्छति।
(iii) भूमाता वृक्षस्य आधारभूता अस्ति।
(iv) वायुः अनिल ददाति।
(v) वरूणदेवः सूर्यदेवः, भूमाता, वायुदेवश्च परोपकारिणः।

(ब) (i) प्रकृत्या शिक्षा दीयते यत् नहि केनापि समयस्य अनुप्रयोगः कर्तव्यः इति।
(ii) प्राकृतौ यावन्तः पदार्थाः सृष्टाः सन्ति ते सर्वेऽपि अहोरात्रं कार्य संलग्नाः दृश्यन्ते।
(iii) सूर्यचन्द्राभ्याम् आरभ्य कीट पतंग पिपीलिका पर्यन्त सर्वेऽपि स्व–स्व व्यापारे व्यापृताः विलोक्यन्ते।
(iv) प्रकृतिरपि समयस्य पालनं कर्तव्य परायणताम् एव उपदिशति।
(v) सर्वे+अपि

(स)

(i) सूर्यवंशस्य राजा सगरः आसीत्।
(ii) स एकदा अश्वमेद्ययागं कृतवान।
(iii) यागस्य अन्ते यागस्य अश्वःयत्र–तत्र संचारं कृतवान।
(iv) इन्द्रः यागस्य विघ्नं कर्तु मार्गम् चिन्तितवान।
(v) इन्द्रःअश्वं गृहीत्वा पाताल लोके कपिलमुनेः पुरतः स्थापितवान्।

10.(अ)

(i) गंगा पापं हन्ति।
(ii) शशी तापं दूरी करोति।
(iii) कल्पतरूः दैन्यं हन्ति।
(vi) पापं तापं दैन्यं च सन्तोमहाशयाः ध्नन्ति।
(v) ''पापम्'' इति शब्दस्य विलोम पदं 'पुण्यम्' इति अस्ति।

(ब)

(i) सत्येन पृथ्वी धार्यते।
(ii) सत्येन रविः तपते।
(iii) वायुः सत्येन वाति।
(iv) सर्व सत्ये प्रतिष्ठितम्।
(v) ''धार्यते'' इति शब्दस्य 'धृ' धातुः अस्ति।
लट्लकारः प्रथम पुरूषः एकवचनम अस्ति।

(स)

(i) मत्ताः गजेन्द्राः सन्ति।
(ii) गवेन्द्राः मुदिताः भवन्ति।
(iii) वनेषु विक्रान्ततरा मृगेन्द्राः।
(iv) नरेन्द्राः निभृताः सन्ति।
(v) सुरेन्द्रः वारिधरैः सह प्रकीडितः।

11.

''अ''	''ब''
(i) अधिक मूल्यवान्	समयः
(ii) वेदव्यासः	महाभारतम्
(iii) गंगातीरे	गुरूकुलम्
(iv) वरूणदेवः	वृष्टिं वर्षति

12.

(अ) आम्
(ब) आम्
(स) न
(द) न

13. **प्रत्येक सही पर 01 अंक कोई चार**

(अ) दूरम्
(ब) जीवनम्।
(स) हिमालयः
(द) वृद्धः
(इ) वृक्षः

14. प्रत्येक शुद्ध सुभाषितम् कृते अंकद्वयम निर्धारितम्।

15. पत्रे संकेतं सम्बोधनं दिनांक विषय भाषादिकं च दृष्ट्वा शुद्ध पत्रस्य कृते चत्वारः अंकाः प्रदानीयाः।

16. **(प्रत्येक सही पर 01 अंक दिया जाये) (कोई पांच)**

(अ) अहम् पुस्तकम पठामि।
(ब) श्री गणेशाय नमः।
(स) वृक्षात् फलानि पतन्ति।
(द) एका बालिका पठति।
(इ) विद्यालयं परितः वृक्षाः सन्ति।
(य) अहं रामस्य दासाऽस्मि।

17.

(प्रत्येक सही क्रम पर 01 अंक दिया जाये।)
(i) वने प्रसववेदनया पीड्यमानम् उष्ट्रीम अपश्यत्
(ii) रथकारः गुर्जर देशं गत्वोष्टीं गृहीत्वा स्वगृहमागतः।
(iii) तेन प्रचुरा उष्ट्राः करभाश्च सम्मिलिताः
(iv) उष्ट्रा यूथाद भ्रष्टोऽभवत्।
(v) सिहेन उष्ट्रः मारितः।

18. (i) संस्कृतभाषा
(ii) संस्कृत विश्वबन्धुत्वं प्रसारयति।
(iii) संस्कृतसाहित्यं विशालं वर्तते।
(iv) संस्कृत दिवसः रक्षाबन्धनदिवसे भवति।
(v) 'भवति' इत्यस्य पदे भू धातुः अस्ति।

19. सम्पूर्ण शुद्धनिबन्धस्य कृते दशअंकाः निर्धारिताः।

– – X X – –